

результативність самообразования и качество педагогического труда. Сделан вывод о влиянии разноплановых объективных и субъективных факторов на результативность как художественно-педагогической, так и самообразовательной деятельности учителя музыки в системе последипломного педагогического образования. В ходе эксперимента обосновано, что учет факторов активизации самообразовательной деятельности учителей музыкального искусства в системе последипломного образования обеспечивает планирование профессионального усовершенствования, переподготовки учителей на новом уровне, что является необходимой составляющей обеспечения эффективности педагогического труда.

Ключевые слова: факторы активизации самообразовательной деятельности, творческий учитель, рефлексия, самопознание, потребности самообразовательной деятельности.

Summary

Iryna Dubrovina

Activating Factors of Music Teachers' Self-Education in the Postgraduate Educational System

The article reveals the nature of the term "activating factor of a music teachers' self-education". Also there has been suggested the classification of activating factors of music teachers in the postgraduate educational system.

There has been analyzed the revision of the labor market's demands concerning the personal and professional qualities of a music teacher. There has been grounded the dependence of the level of teachers' self-skills development on gained educational level, the impact of firm factors of teachers' self-educational activities on the level of the ability to use their proficiency. There has been determined the subject of "activating factors of teacher's self-educational activities" as the ones which promote their personal and professional qualities to be improved and to mould a positive motivation in pedagogical art, to satisfy the needs in self-study as the value of human's life, the way of a constant person's self-development. There have been highlighted the dominating activating factors of self-educational activities which determine the direction of an individual professional development of a teacher and have an impact on the results of self-study and on the quality of pedagogical work. It's been presented the conclusion about the impact of the various objective and subjective factors on the results of creative and pedagogical as well as self-educational activities of a teacher in a postgraduate educational system. In the course of the experiment it has been proved that taking into account the activating factors of teachers' self-educational activities in a postgraduate educational system provides the planning of professional improvement, teachers' preparation on new level which stands as the necessary component for the pedagogical work to be supporting and efficient.

Key words: factors enhancing self-educational activities, creative teacher, reflection, self-knowledge, self-educational activity needs.

Дата надходження статті: «05» лютого 2014 р.

УДК 37.017.92/93 (477) «12/14»

ЛЮДМИЛА ЄРШОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
(м.Житомир)

Становлення ідеї виховного ідеалу у вітчизняній педагогічній теорії XI – XIII ст.

Представлено результати аналізу літературних джерел XI–XIII ст., в яких виховний ідеал постає як результат унікального синтезу релігійного, політичного та культурного життя суспільства. Доведено, що проблематика й аксіологічні домінанти педагогічних поглядів книжників під тиском особистісних і суспільно-історичних обставин зазнавали постійних змін, демонструючи трансформацію всіх концептів визначеного ними виховного ідеалу. Найбільш важливими змінами слід вважати перехід від радикального аскетизму до помірному, заміну культу сили й мужності главенством віри й мудрості, а ідею богообраності князя необхідністю контролю світської влади духовною. Виявлено також спільні риси виховних ідеалів мислителів XI–XIII ст.: гуманізм, демократизм, народність, патріотичність та ін.

Ключові слова: виховний ідеал, духовний, народний, гуманістичний, моральний ідеали.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Для розуміння причин сучасних трансформаційних змін виховного ідеалу в українській педагогічній теорії і практиці важливим є аналіз попередніх умов розвитку вітчизняної педагогічної науки, які визначили особливості становлення ідеї виховного ідеалу в педагогічній спадщині України.

Аналіз досліджень і публікацій... Вітчизняна історико-педагогічна наука акцентувала увагу на вивченні часопросторових особливостей формування виховного ідеалу: доби Античності (Ю.Левченко), на Прикарпатті другої половини XIX – початку XX ст. (А.Коцопей), у Польщі другої половини XX – початку XXI ст. (Н.Чернишова), у сучасній системі освіти (А.Геоцентів, К.Дорошенко, О.Лучанінова, Л.Примачок). Вивчалися також окремі наукові теорії освітньо-

виховного ідеалу, викладені у спадщині П.Юркевича (О.Невмержицька), С.Ананьїна (Н.Кошечко), К.Ушинського (Н.Калита, Н.Михайлиця), Г.Ващенко (Г.Бугайцева, Н.Дічек, В.Довбня, Р.Іванський, В.Яковенко), що засвідчили перспективність досліджуваного феномена.

Формулювання цілей статті... Завданням статті є здійснення аналізу літературних джерел XI–XIII ст. з метою виявлення особливостей зародження, розвитку і трансформації ідеї виховного ідеалу українського суспільства.

Виклад основного матеріалу... Найбільш відомим є визначення виховного ідеалу першим київським митрополитом-русином, оратором, письменником, філософом і просвітителем часів Ярослава Мудрого – Іларіоном Київським (990–1088). У праці «Слово про закон і благодать» мета виховання подається як істина й благодать, що трактується як слуги життя вічного – основної мети людського життя. Іларіон не підтримував візантійської ідеї аскетичного виховання, будуючи свою концепцію формування особистості на основі запровадження принципу активної діяльності. Тому виховним ідеалом русичів він називав підготовку молодих поколінь до захисту рідної землі. Крім того, все «Слово...» збудоване на основі нерозривного поєднання загальнолюдських і національних цінностей – любові, добра, милосердя і злагоді між людьми. У його «Слові...» батьківщина виступає в одухотвореному образі землі Руської, що звертається до Бога з проханням утвердити мир, усмирити ворогів, дати силу князям, мудрість боярам і достаток чесним людям [2, с.131]. Загальнодержавною умовою виховання молоді він вважав героїзацію славетного минулого. До канону референтних постатей, на прикладі яких мало здійснюватися патріотичне виховання молоді, він відносив князів Ігоря та Святослава, які самовіддано захищали свою землю, Володимира Великого та Ярослава Мудрого, котрі примножували славу і велич Київської Русі.

Зміст виховного ідеалу XI с. розкриває також «Повчання до братії» єпископа Луки Жидяти (перша половина XI ст.), який закликає клір формувати найважливіші християнські чесноти: любити ближнього, шанувати Бога, князя, старших і батьків, мати здатність прощати й мирити, бути милостивим, поміркованим, правдивим і щирим. Автор «Повчання» просив братію уникати гріхів, які заважають християнину досягти запропонованої творцем досконалості, вчив не бути лицемірними, зухвалими, злостувати, сміятися над іншими, засуджувати й проклинати, вбивати, красти, брехати, заздрити, ненавидіти, гніватися, зводити наклепи, прелюбодіяти, платити злом за зло та ін. [4, с.60–61]. «Повчання» Луки Жидяти – свого роду світський кодекс честі представників духовного сану, котрі, окрім аскетичного самозречення, мали також дбати про те, аби бути гідними взірцями поведінки для всіх мирян.

«Моління» або «Слово Данила Заточника, написане ним своєму князю Ярославу Володимировичу» (XII ст.?) виховний ідеал людини представляє образом князя-правителя, наділеного особливими чеснотами – милістю, щедрістю, справедливістю, дієвою любов'ю до ближнього, хоробрістю і мудрістю. Автор порівнює його з річкою, що поїть людей і звірів, та весною, зазначаючи, що як «весна прикрашає землю квітами», так князь «оживляє людей милістю своєю». Представник радянської наукової думки Д. Лихачов угледів у цьому «елементи легкої іронії». Він наполягав, що поняття Батьківщини у творі другорядне, а «світогляд та ідеали затемнені особистими інтересами» [3, с.187]. Проте з огляду на завершення послання, в якому автор звертається до Бога: «Дай же князю нашому силу Самсона, хоробрість Олександра, розум Йосипа, мудрість Соломона, вправність Давида і примнож, господи, всіх людей під п'ятою його» [5, с.399], є очевидним, що образ цей є очікуваним ідеалом, до якого мав прагнути усякий реально існуючий князь.

Така ж повага й опікування відповідністю руських князів закріпленому в свідомості народу ідеалу правителя прочитується і в «Житті й ходінні Данила, Руської землі ігумена» Данила Ігумена (Паломника), який молився за всю землю Руську й залишив у лаврі св. Сави поминання за всіх руських князів і бояр [5, с.115]. Ідея «боговибраності князя» є також наскрізною в одному зі «Слів» «Ізборника Святослава» 1076 р., де батько, наставляючи сина, ототожнював страх перед Богом і перед князем [6].

У «Молінні» Данила Заточника у формі простих життєвих афоризмів змальовано жіночий ідеал (хороша дружина) та анти-ідеал (лиха жінка), що був яскравим і зрозумілим для будь-якої людини [5, с.397]. На відміну від візантійського бачення вродженої гріховності жінки, він відображав лише набуті вади, більше загальнолюдські, ніж суто жіночі, чим демонстрував гуманістичну спрямованість української виховної традиції. Твір Климента Смолятича «Послання, написане Климом, митрополитом руським, священику Фомі і розтлумачене Афанасієм-ченцем» (сер. XII ст.) включає детальний аналіз важливої людської вади – марнославства/славолюбства, як важливої перепони на шляху до вдосконалення особистості. Автор закликав не боятися влади чи слави, а спрямовувати їх на користь ближнього, оскільки «господь наш не притчею, а ділом божественні свої явища й чудеса показав» [5, с.287].

Основними рисами узагальненого виховного ідеалу, що постає із творів Луки Жидяти, Данила Заточника, Данила Паломника, Іларіона Київського, Климента Смолятича, були: «світськість» його змісту; доступність тлумачення основних чеснот розумінню пересічного мирянина; гуманність, що виявлялася у повазі до особистості незалежно від її стану чи статі; народність, котра зумовлювала максимальне наближення змісту ідеалу до реальних потреб народу; гармонійне поєднання змісту ідеалів простого християнина та князя-правителя; відсутність суперечностей між індивідуальними християнськими чеснотами (віра, милосердя, любов, доброта тощо) та колективними державотворчими (патріотизм, повага до влади, активність і дієвість).

Особливу увагу слід приділити аналізу творчості давньоруського церковного просвітителя Феодосія Печерського (бл. 1036–1074) («Слово про терпіння і любов», «Повчання про терпіння і смирення», «Повчання про ходіння до церкви і про молитви», «Повчання про користь душевну» та ін.). Виховному ідеалу Ф.Печерського властиве виразне домінування цінностей Божого світу над мирським. Головним ідеалом для пересічного мирянина, на його думку, мав бути приклад життя святих отців. У творчості аскета чітко простежується множинність значення категорії виховного ідеалу, який постає як ідеал-процес (молитви, спокутування, смирення тощо), ідеал-умова (аскетичний спосіб життя) й ідеал-мета (відчуття Божої Любові й досягнення Божої Благодаті). Аскетизм як необхідна умова й чеснота виховного ідеалу Ф.Печерського є послідовно поміркованим стосовно мирського люду і радикальним щодо самого себе й ченців, котрі свідомо обрали шлях зречення світу [5, с.359, 363]. Чернечий ідеал Ф.Печерського став природною реакцією духовної еліти на зниження авторитету князівської влади й князівсько-боярських ідеалів, прагненням стримати міжусобну ворожнечу, яка руйнувала християнські цінності, розхитувала державний порядок, розбещувала власний народ. Головна його заслуга полягає в розробці теоретичних засад формування виховного ідеалу ченця як референтної постаті не лише для пересічних мирян, але й для князів та бояр, влада яких на переконання блаженного мала б підлягати нагляду з боку влади духовної, аби не відхилятися у діях своїх від наближення до ідеалу Божественної Любові й Благодаті.

Така ж турбота про єдність рідної землі та відповідність влади визначеному в староукраїнському суспільстві ідеалу князя-правителя звучить у багатьох інших писемних пам'ятках того періоду, зокрема, в «Житті князів Бориса і Гліба» Нестора Літописця та анонімному «Слові про князів». У час розгортання міжусобних чвар автор «Слова про князів» благає князів пізнати свою велич і честь, загадати про славетних предків – Святого Володимира, Бориса і Гліба, Давида Святославовича. «Їх наслідуйте, – благає він, – цих образ майте, у цих учіться» [5, с.340]. Образи, гідні наслідування усім простим людом і владою, пропонує також «Киево-Печерський патерик» – збірка оповідань про перших ченців Києво-Печерського монастиря. «Можна було, брати, воістину предивно чудо бачити, – читаємо в одному зі «Слів» «Патерика», – зібрав бо Господь таких чорноризців у обителі Матері Своєї, що як пресвітлі світила в Руській землі сяяли» [5, с.469]. На шляху до «високої мети» взяти за взірць життя святих отців закликає також свого сина невідомий автор у посланні, включеному до «Ізборника Святослава» 1076 р. «Поквався наслідувати їх, – просить він, – і пошукай того, що їх вело; тихість їх вела, і покірливість, і добродушність, і слухняність, і добросердіє, і милостиня, і сумирне життя з малими і великими» [6]. Вимога духовної еліти включити до змісту князівського ідеалу миролюбність, смиренність, терплячість, братолюбство та інші християнські чесноти, звичні для ідеалу пересічної людини, говорить про усвідомлення негативних трансформацій ідеалу князівської еліти, котра, піднявши світські чесноти (сила, честь, слава) над християнськими стала втрачати довіру свого народу, розхитувати авторитет «боговибраності князя» і міць своєї держави.

Ще одним видатним представником афонсько-печерської ідеології, захисником і проповідником аскетичного чернечого ідеалу виховання був Кирило Туровський (1130?– 1182), який відзначався поєднанням суворого дотриманням чернечих обітниць і високої освіченості, за що його було посвячено в сан єпископа. Однак пастирська діяльність, котра вимагала вироблення моральних критеріїв оцінки життя й діяльності звичайної людини, змінила погляди К.Туровського на виховний ідеал: він відійшов від риторики чернечого фанатизму і спрямував педагогічний хист на необхідність поєднання віри й розуму для формування дієвого християнського ідеалу життя. Проблему виховного ідеалу К.Туровський алегорично вирішує у притчі «Про Сліпця і Хромця», де наділена свободою вибору людина в її містичному поєднанні душі (Сліпець) і тіла (Хромець) стоїть у підніжжя великої ієрархії матеріальних і духовних ідеалів світу (едем та рай) [5, с.295], вершиною якої є Творець. Головним її стимулом до саморозвитку, мотивом наближення до божественного ідеалу, на думку К.Туровського, мало бути усвідомлення людиною великої довіри Творця, який наділив її свободою вибору. Тому ідеалом праведного життя людини мали бути саморозвиток, смиренномудріє, ненасильство [1, с.81], а найбільшим гріхом – не виправдання людиною цієї високої довіри.

Багато схожих думок у визначенні мети людського життя та виховного ідеалу можна зустріти і в «Повчанні» Володимира Мономаха (1053–1125), творах ігуменів Видубицького Михайлівського монастиря – Мойсея (кін. XII–поч. XIII ст.) та Сильвестра (?–1123). «Повчання» Володимира Мономаха змальовує ідеальний образ князя-правителя, на який автор просить орієнтуватися своїх синів. Цей ідеал синтезує елементи світського й релігійного виховання, обстоюючи дієвість християнських чеснот у всіх іпостасях людського життя [5, с.397]. У «Слові» Мойсея Видубецького до князя Рюрика Ростиславовича, який звів стіну для укріплення берега Дніпра під монастирем, звеличуються творчі можливості людини, здатної приборкувати природні стихії й оспівується її «богоспіввимірність», що дуже контрастує з радикальною аскетичною традицією людського самоприниження.

Висновки... У процесі аналізу книжної мудрості XI–XIII ст. виховний ідеал постає як динамічна категорія, чутлива до особистісних та соціально-історичних факторів, результат унікального синтезу релігійного, політичного й культурного життя суспільства. Найбільш впливовими були фактори приналежності книжника до певного княжого двору та ідеологічної специфіки його релігійного оточення. Розуміння мети життя залежало від «земних» чи «небесних» домінант у системі ціннісних орієнтацій певного книжника, зумовлюючи спрямованість сформульованих ним виховних ідеалів (аскет-самітник, дієвий аскет, мудрий князь-правитель, активний християнин-мирянин, добра жінка). При цьому і проблематика, й аксіологічні домінанти під тиском особистісних і суспільно-історичних обставин зазнавали постійних змін, трансформуючи всі складові й концепти виховного ідеалу (перехід від радикального аскетизму до помірною, заміна культу сили й мужності главенством віри й мудрості, корекція ідеї богообраності князя необхідністю контролю світської влади духовною і т.п.). Однак спільним у творчій спадщині мислителів Княжої доби слід вважати гуманізм, демократизм, народність і патріотичність створених ними виховних ідеалів до яких як до класики повертатимуться вітчизняні інтелектуали наступних століть.

Список використаних джерел і літератури:

1. Вдовина О. Я. Ідеал смиренномудрія, ненасильства та саморозвитку як символічна структура української культури: від Київської Русі до сьогодення (на матеріалах Міжнародної наукової конференції «Образи світу на порозі нового тисячоліття», травень 2002 р., м. Київ) / О. Я. Вдовина // Практична філософія. – 2002. – № 2. – С. 81–85.
2. Іларіон Київський. Слово про Закон і Благодать / Іларіон Київський // Україна: антологія пам'яток державотворення, X–XX ст. : у 10 тт. / редкол. І. М. Дзюба та ін. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – Т. 1 : Києворуська держава: суспільно-політична і художня спадщина доби Середньовіччя (X–XIII ст.) / [упор., перекл. і прим. О. Сліпушко]. – 2009. – С. 114–134.
3. Лихачев Д. С. Исследования по древнерусской литературе / Д. С. Лихачев. – Ленинград : Наука, 1986. – 406 с.
4. Лука Жидята, святитель. Поучение к братии / Лука Жидята // Историческая хрестоматия, для изучения истории русской церковной проповеди, с общей характеристикой периодов ея, с биографическими сведениями о замечательнейших проповедниках русских (с XI–XVIII в. включительно) и с указанием отличительных черт проповедничества каждого из них. / сост. свящ. М. А. Поторжинский, преподаватель Киевской духовной Семинарии. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1879. – С. 60–61.
5. Памятники литературы Древней Руси: XII век. / [сост. и общ ред. Л. А. Дмитриева и Д. С. Лихачева]. – М. : Худож. лит., 1980 – 704 с.
6. Слово якогось отця до сина свого // «Ізборник Святослава» 1076 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/>

Spysok vykorystanykh dzherel i literatury:

1. Vdovina O. Ya. Ideal smyrennomudriia, nenasylstva ta samorozvytku yak symvolichna struktura ukrainskoi kultury: vid Kyivskoi Rusi do sohodennia (na materialakh Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii «Obrazy svitu na porozii novoho tysiacholittia», traven 2002 r., m. Kyiv), *Praktychna filosofiiia*, 2002, Volume 2, pp. 81–85.
2. Parion Kyivskyyi. Slovo pro Zakon i Blahodat, *Ukraina: antolohiia pamiatok derzhavotvorennia, X–XX st. : u 10 tt. / redkol. I. M. Dziuba ta in.* Kyiv, vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2008, Issue 1 : Kyievoruska derzhava: suspilno-politychna i khudozhnia spadshchyna doby Serednovichchia (X–XIII st.) / [upor., perekl. i prym. O. Slipushko], 2009, pp. 114–134.
3. Lihachev D. S. Issledovaniya po drevnerusskoi literature. Leningrad, izd-vo «Nauka», 1986, 406 p.
4. Luka Zhidyata, svyatitel. Pouchenie k bratii, *Istoricheskaya hrestomatiya, dlya izucheniya istorii russkoi cerkovnoi propovedi, s obshheiharakteristikoi periodov eya, s biograficheskimi svedeniyami o zamechatelnejshih propovednikah russkikh (s XI – XVIII v. vklyuchitelno) i s ukazaniem otlichitelnyh chert propovednichestva kazhdogo iz nih.* / sost. svyashch. M. A. Potorzinskii, prepodavatel Kievskoi duhovnoi seminarii. Kyiv, tip. G. T. Korchak-Novickogo, 1879, pp. 60–61.
5. Pamyatniki literatury drevnei Rusi: XII vek. [sost. i obsch red. L. A. Dmitrieva i D. S. Lihacheva]. Moskva, Hudozh. lit., 1980, 704 p.
6. Slovo yakohos ottsia do syna svoho // «Izbornik Sviatoslava» 1076 r. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://litopys.org.ua/>

Анотація
Людмила Ершова

Становление идеи воспитательного идеала в отечественной педагогической теории XI–XIII вв.

Представлены результаты анализа литературных источников XI–XIII вв., в которых воспитательный идеал выступает как результат уникального синтеза религиозной, общественной, политической и культурной жизни общества. Доказано, что проблематика и ценностные доминанты педагогических взглядов книжников под давлением личных и общественно-исторических обстоятельств подвергались постоянным изменениям, демонстрируя трансформацию всех концептов определенного ими воспитательного идеала. Наиболее важными изменениями следует считать переход от радикального аскетизма к умеренному, замену культа силы и мужества главенством веры и мудрости, а идею богоизбранности князя необходимостью контроля светской власти духовной. Выявлены и общие черты воспитательных идеалов мыслителей XI–XIII вв.: гуманизм, демократизм, народность, патриотизм и др.

Ключевые слова: воспитательный идеал, духовный, народный, гуманистический, нравственный идеалы.

Summary
Liudmyla Yershova

Establishment of the Idea of Educational Ideal in Ukrainian Pedagogical Theory in XI–XIII Century

The article presents the results of the analysis of literary sources of XI–XIII centuries in which the educational ideal is presented as a dynamic category, sensitive to personal, social and historical factors, as the result of unique synthesis of religious, political and cultural life of the society. The article also reveals the importance of the factors of a booker's belonging to a certain Kniazhyi court and ideological specificity of his religious environment. It was defined that understanding of life goal depended on the «earth» or «celestial» dominants in the system of value orientations of a certain booker, causing specific orientation of the formulated educational ideals (an ascetic hermit, an active ascetic, a wise kniaz-ruler, an active Christian layman, a good woman). The article shows the basic content transformations of the educational ideal: the transition from radical to moderate asceticism; replacement of the cult of strength and courage to the prevalence of faith and wisdom; correction of the idea that kniaz was chosen by God as a necessity for spiritual power to control secular power, etc. Common features in the creative heritage of Middle Age thinkers are humanism, democracy, nationality and patriotism of the created educational ideals, to which, as to the classics, Ukrainian intellectuals of the future will refer.

Key words: educational ideal, clergy nation, humanistic and moral ideals.

Дата надходження статті: «17» грудня 2013 р.

УДК 371.134+376.56(045)

ЛАРИСА ЗДАНЕВИЧ,

кандидат педагогічних наук, доцент

(м.Хмельницький)

Прогностичні напрями підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з дезадаптованими дітьми (за результатами формувального експерименту)

У статті за результатами проведення формувального експерименту, який проводився протягом 2009-2013 років, обґрунтовано прогностичні напрями підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з дезадаптованими дітьми. Автором виокремлено компоненти, рівень сформованості яких свідчить про якість підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з дезадаптованими дітьми, а саме: мотиваційно-ціннісний (спрямованість на досягнення, мотиваційна переконаність, наявність позитивної мотивації до вивчення адаптованих технологій розвитку, навчання та виховання дезадаптованих дітей), когнітивно-технологічний (самостійність, професійна компетентність і точність виконання дій; знання сучасних методів діагностики та технологій розвитку, навчання та виховання дезадаптованих дітей), інформаційно-комунікативний (поінформованість майбутніх вихователів ДНЗ про комунікативну діяльність, комунікативна готовність до діалогу і схильність до комунікації, дієвість використання адаптованих технологій взаємодії з дошкільниками) і рефлексивно-самоосвітній (потреба у вдосконаленні особистісних характеристик і професійних якостей; здатність до самоосвітньої діяльності і саморозвитку; здатність до рефлексії, самоконтролю та корекції процесу і результату роботи з дезадаптованими дітьми).

Ключові слова: вихователі дошкільних навчальних закладів, професійна підготовка, дезадаптовані діти, компоненти підготовки.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Становлення молоді української держави сприяє структуруванню майбутньої життєдіяльності її суспільних інститутів у новому ментально-ідеологічному форматі. Геополітична, економічна та інформаційна боротьба старих і нових